

Губаева 1995: Губаева, Т. В. Словесность в юриспруденции [Текст]/ Под ред. В. П. Малкова. – Казань: Изд-во Казанского университета, 1995. – 302 с. – Библиогр. в конце глав. – ISBN 5746411493.

Загнітко 2008: Загнітко, А. П. Основы дискурсологии: научно-навчальне видання [Текст] / А. П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2008 – 194с. – Библиогр.: с.23-43. – 300 пр. – ISBN 978-966-639-378-7.

Загнітко 2001: Загнітко, А.П., Островська, Л.С. Сучасне українське ділове мовлення: Навч. посібник [Текст] / А. П. Загнітко, Л. С. Островська. – Донецьк: ДІТБ, 2001. – 292с. – Библиогр.: с. 113-119. – 300 пр. – ISBN 966-95776-6-7

Мельник 1999: Мельник, В. В. Основы построения убедительной судебной речи (Ораторское искусство в состязательном уголовном процессе с участием присяжных заседателей) [Текст] / В. В. Мельник // Адвокат. – 1999. – №4. – С.63–77. – Библиогр.: с.77.

Поляков 2001: Поляков, А. В. Общая теория права. Курс лекций [Текст] / А. В. Поляков. – СПб.: Лексикон, 2001. – 272 с. – Библиогр.: с. 225

Новичихина 2002: Стернин, И. А., Новичихина, М. Е. Культура делового общения [Текст] / И. А. Стернин, М. Е. Новичихина. – Воронеж: Восток-Запад, 2002. – 148с. – Библиогр.: с. 35 – ISBN-978-5-478-00731-7

Юридичні терміни 2004: Юридичні терміни. Тлумачний словник [Текст] / В. Г. Гончаренко, П. П. Андрушко, Т. П. Базова та ін.; за ред. В. Г. Гончаренка. – 2-ге вид., – К.: Либідь, 2004. – 320 с. – Библиогр.: с. 266 – 1000 пр. – ISBN 966-06-0321-5.

В статтє анализируются речевые приемы, правила, ошибки, которые возникают во время судебного процесса. Рассматриваются пути преодоления ошибочного употребления слов ограниченной сферы употребления. Определяются требования, предъявляемые к речи юриста в судебном заседании.

Ключевые слова: судебно-процессуальный дискурс, речь юриста, точность, правильность, чистота, понятность речи.

The article analyses the speech techniques, the rules, the mistakes, which could be met during the judicial process. The ways of incorrect usage overcoming of the limited sphere usage words are examined. The requirements to the lawyer's speech during the judicial process are defined.

Keywords: judicial and procedural discourse, lawyer's speech, accuracy, clearance, speech comprehension.

Надійшла до редакції 21 вересня 2010 року.

Руслана Ріжко

ББК 81.2 Ук-7

УДК 811.161.2'371

ОКАЗІОНАЛІЗМИ ЯК ДОМІНАНТА ПОЕТИЧНОЇ МОВИ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ: ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено okazaціоналізмам як домінантним одиницям поетичних текстів кінця ХХ – початку ХХІ століття, зокрема звернено увагу на функціональне навантаження неолексем, їх комунікативно-прагматичний потенціал. Визначено внутрішню форму авторських номінацій.

Ключові слова: внутрішня форма (ВФ), індивідуально-авторські лексеми, okazaціоналізми, комунікативно-прагматичний потенціал, поетичний текст.

Важливими одиницями індивідуально-авторської поетичної картини світу є **оказіоналізми**¹, які виражають нестандартне, «унікальне» світосприйняття кожного із майстрів слова. Вони «породжують нові відтінки значень, формують оригінальні образи, специфічні текстові емотивно-оцінні конотації, виявляючи приховані можливості й акцентні орієнтації» [Бойко 2005: 390]

Оказіональні лексеми відкривають нові «русла» руху потоку свідомості реципієнта, актуалізують такі його концептуально-чуттєві сфери, які узуальні слова, їх внутрішні форми не завжди здатні виражати [Голянич 1997: 145], тому проблема «**Оказіоналізми і художній текст**» цікавить багатьох учених.

¹ Під **оказіоналізмом** розуміємо «незвичне, здебільшого експресивно забарвлене слово, утворене на основі наявного в мові слова або словосполучення, іноді з порушенням законів словотворення чи норми мовної, що існує лише в певному контексті, в якому воно виникло» [УМЕ 2004: 432]. А. Ткаченко зазначає, що okazaціоналізм – «авторська знахідка (миттєво-спонтанна чи й продумана), яка допомагає краще передати душевний порух, настрої, кут зору, рефлексію, своєрідність відчуття і т. д.» [Ткаченко 1998: 228].

Так, вивченням індивідуально-авторських номінацій займалися Г. М. Вокальчук [Вокальчук 1991], В. В. Герман [Герман 1998], О. О. Жижома [Жижома 2003], Ж. В. Колоїз [Колоїз 2004, 2007], Б. В. Кривенко [Кривенко 1994], О. М. Рудь [Рудь 2005], С. І. Тогоєва [Тогоєва 2000], В. А. Чабаненко [Чабаненко 1984]. Названі та й інші дослідники вважають цю мовну категорію одним зі структурно-семантичних виразників художнього тексту, який характеризується семантичною спаяністю, метафоричністю, експресивністю, багатозначністю та інформативністю, що властиво й самим okazіоналізмам. Однак, незважаючи на велику кількість публікацій, присвячених цій мовній величині, все ж, на нашу думку, авторські неонімації як домінуючі поетичної мови² кінця ХХ – початку ХХІ століття ще не достатньо повно розкриті, що й мотивувало вибір теми статті.

Мета нашого дослідження – розглянути функціональне навантаження okazіональних інітивних у поетичних текстах означеного періоду, зокрема сконцентрувати увагу на особливості реалізації їх комунікативно-прагматичного потенціалу.

У лінгвістичних працях, присвячених мові художнього дискурсу, визначено такі функції неолексем:

- емоційно-експресивна (Г. М. Вокальчук, В. А. Чабаненко);
- стилістична та експресивна (В. В. Герман, О. О. Жижома);
- номінативна, поетична, текстотвірна (О. О. Жижома);
- образотворча (оцінна, характерологічна) та загальностилістичні (експресивна, естетична, синонімічна)

(О. М. Рудь) тощо.

Матеріал нашого дослідження показав, що okazіональні номіни у поетичних текстах кінця ХХ – початку ХХІ століття, крім зазначених, виконують й інші функції.

Оскільки в процесі творення okazіоналізмів на перший план виходить емоційно-експресивне значення реального чи уявного денотата, вживання таких індивідуальних неолексем задовольняє насамперед потребу автора в особистому і творчому самовираженні, що дає підстави означити таку функцію як **креативна**³. Важливу роль у її виявленні відіграє ВФ слова. Наприклад: «*Щоночі / Місто здається птахом, Великим птахом / Й, либонь, величним... // І – літаченько / Над сні пророчі, / Мов срібний хрестик, / У висі зринає!.. / Літає / Місто моє / Щоночі, / Хоча й не знає про це, / Не знає!...*» (М. Бучко) (ВФ – «те, що літає», «те, що нагадує літак»); «*Було б тобі в ті дні, печальний кароок, не ружі нетривкі, не вірші дарувати...*» (І. Малкович) (ВФ – «той, що має карі очі»); «*...в країні соняшній кульбабій*» (Р. Мельників) (ВФ – сема кульбаба); «*Як сліпа далина, як луна кам'яна – / Серцестрахів моїх серцестіни*» (О. Яровий) (ВФ – сема серце + страх; серце + стіна); «*І знов те ж саме знову за своє / І дух людський знемігся одкрілатів*» (Л. Костенко) (ВФ – сема крила); «*Вертепить ніч новорічна з місяцем, / Від хати до хати...*» (М. Людкевич) (ВФ – сема вертеп) та ін. Як бачимо, наведені okazіоналізми фокусують авторське сприйняття дійсності (індивідуально-авторську картину світу), репрезентуючи її фрагментарність як багатоплановий, концептуально навантажений образ реальності. Креатизація неонайменувань концентрується внутрішньоформною ознакою, що призводить до розгалужень їх художнього смислу.

Зупинимось детальніше на одному з поетичних фрагментів: «*Щоночі / Місто здається птахом, Великим птахом / Й, либонь, величним... // І – літаченько / Над сні пророчі, / Мов срібний хрестик, / У висі зринає!.. / Літає / Місто моє / Щоночі, / Хоча й не знає про це, / Не знає!...*» (М. Бучко). ВФ твірної основи okazіоналізму **літаченько** («те, що літає») є його «архісемою», центральним компонентом семантики, базою лексичного значення, що разом із ним формує образний смисл авторської інновації.

Поза контекстом неолексема **літаченько** пов'язується зі словом **літак** («апарат, важчий за повітря, з двигуном і нерухомими крилами, пристосований для літання» [ВТССУМ 2005: 622]) лише умовно на основі актуалізації відповідної словотвірної моделі й семантичного ядра, акумульованих в кореневій морфемі (**літак** – **літачок** – «**літаченько**»). У представленому текстовому сегменті назване ключове слово поняттєво перекодовується, наближаючись за смислом до номінації **птаха**, що позначає живу істоту, яка літає.

Так, **літаченьком** (ВФ – «те, що літає») автор називає місто, яке у його свідомості асоціюється з птахом («*Місто здається птахом...*»). Перебираючи (в тексті) властивість птаха, воно здатне літати («*Літає / Місто моє / Щоночі*»), тобто **літаченько** – «місто, яке літає». Таке «образне», креативне номінування міста експлікується лише контекстом.

Творячи незвичне, оригінальне за структурою і семантикою слово, митець намагається впливати й на читача, викликати певну його реакцію. Так, індивідуально-авторські номіни у поетичній мові кінця ХХ – початку ХХІ століття реалізують й **імпресивну функцію**⁴ (функцію впливу). Порівняймо: «*Далі, далі...*

² Поетичний текст – це насамперед результат складної «боротьби» різних формоутворювальних елементів, свого роду «компроміс». Залежно від загального характеру стилістично той чи інший мовний елемент має значення домінуючі, яка панує над рештою, підкоряючи її собі. Власне, таку організуючу і домінуючу роль у поетичній мові кінця ХХ – початку ХХІ століття виконують, на нашу думку, okazіоналізми, які допомагають авторові точно, експресивно або й асоціативно передати думку, відтворити психологічний стан, емоційний настрій, акумулюючи семантичну (мовну) й екстралінгвальну інформацію.

³ **Креативність** – «потенціал мовних одиниць породжувати нові можливості інтерпретації завдяки відхиленням від схеми, передбачуваної мовною системою» [Монастирецька 2009: 212].

⁴ Okazіоналізми можна розглядати як результат реальних вражень в інтерпретації автора [Селіванова 2008: 509].

Вперед... Туманами-вуалями / Сповиває асфальти, і дроти, і куці» (П. Вольвач); «...і збираючи **пазл-спогод** / ми заледве тримаємось купи» (О. Корж); «*І зове, і чарує бровою-крилом*» (Б. Олійник), «*Знаю, звістку-блискавку надішлеш мені*» (Я. Ткачівський); «*О, що він ловить у байдужім слові, / Що може взяти в долі-німоти?»*» (О. Яровий); «*Ті хмари-химери розповзлись, мов живі, навсібіч*» (М. Людкевич) тощо.

Наведені okazіональні утворення – не просто поєднання узуальних номінацій, а різнорідні авторські комбінації, що залежать насамперед від враження, яке складається в мовця про конкретний чи абстрактний об'єкт. Наратор не тільки означає відповідні поняття, але й водночас характеризує денотати, співвідносні з ними. У такий спосіб формуються різні судження про номіновані об'єкти: **тумани-вуалі** – «ті, що покривають довкілля своєю прозорістю»; **пазл-спогод** – «той, що складається з уривків, фрагментів»; **брова-крило** – «та, що нагадує крило»; **звістка-блискавка** – «та, що є несподіваною», «та, що вражає»; **доля-німота** – «та, що мовчить»; **хмари-химери** – «ті, що нагадують примар».

Ж. В. Колоїз називає такі «апозитивні okazіональні результати синтаксичних дериваційних процесів»⁵ зразками «комунікативного еліпсису»⁶ [Колоїз 2007: 26]. Ми погоджуємося з таким трактуванням цих номенів, оскільки імпресивна функція неолексем нероздільно пов'язана з комунікативною та експресивно-аксіологічною: при автокомунікації через поетичний текст передача інформації чи ціннісні орієнтації адресанта обов'язково поєднані з його прагненням так чи інакше вплинути на слухача (адресата), створити певний настрій, закликаючи його до дії.

Відзначимо: майже кожне індивідуально-авторське новоутворення вміщує імпліцитну або експліцитну інформацію про предмети чи явища навколишньої дійсності, стає засобом оформлення й передачі цієї інформації, можна стверджувати, що воно в семантично-прагматичному просторі тексту виконує і **комунікативну функцію**. Ця функція okazіоналізмів виявляється насамперед у прозових текстах, а в поезії, з огляду на її відображальність, превалює естетична [Якимчук 1995: 68]. Однак І. О. Безкровна зазначає (і ми підтримуємо цю думку), що поетичний текст – цілісна модель певної мовленнєвої дії, в якій інтегруються найсуттєвіші характеристики поетичних адресантів і адресатів, залучених в єдину комунікативну ситуацію як сферу здійснення мовленнєвих дій; це «поліадресатний комунікативний акт» [Безкровна 1988: 67], у якому okazіональна лексема виступає у сильних комунікативних позиціях.

Ж. В. Колоїз, досліджуючи неонімації поетичних дискурсів, також стверджує, що індивідуально-авторські дериваційні лексеми «засвідчують взаємодію комунікативного та номінативного контекстів» [Колоїз 2007: 27]. Вони, будучи результатами номінативної деривації, водночас є продуктами вербальної комунікації, для яких конкретна комунікативно-прагматична ситуація стає їхньою своєрідною апробацією і в межі якої новотвори потрапляють як зразки об'єктивованих мовних потенцій у процесі текстоутворення» [Колоїз 2007: 29].

Матеріал нашого дослідження підтверджує сказане, тобто поетичні дискурси виявляють комунікативно-прагматичний потенціал авторських неолексем.

За своїми функціонально-мовними параметрами «поетична комунікація» (І. Безкровна) подібна до внутрішнього мовлення, **автокомунікації**⁷. Оскільки у поетичному тексті okazіональні лексеми – це своєрідне позначення певних фрагментів концептуальної картини світу (того стану душі, коли в поетичній уяві зближуються об'єкти, що часто належать до різних «рубрик» досвіду, того вияву мовної творчості, коли внутрішнє «Я» виступає адресантом і адресатом), можна сказати, що вони, будучи виразниками позицій мовця, характеру зв'язку особистості зі світом, у текстах української поезії кінця ХХ – початку ХХІ століття виконують (разом із іншими елементами висловлювання) **автокомунікативну функцію**. Okazіоналізми підсилюють фактор адресанта (образ автора), роль якого полягає в пізнанні через власне «Я» людської природи в цілому. Порівняймо: «*Я? ти? / сторож яблуневого саду / зек з тридцятирічним стажем / справжній яблукознавець / за кількадесят кілометрів від столиці...*» (Д. Лазуткін) (ВФ – «той, що знає про яблука», «знавець яблук»), «*Кожне моє закохання накликає, жадає втілення...*» (Л. Таран) (ВФ – сема кохання), «*і ти – могоке дитя / як завжди – закохана в пам'ять*» (О. Короташ) (ВФ – семи *моє* + *око*), «*Отак самую і сумую / Ношу свої жалі в сумі...*» (А. Мойсієнко) (ВФ – сема *сам*), «*Додому верхи на бджолі / не повернутись перед святом, / бо реченці твої – малі: / як не святим, то святотатом / назве родина. І минеться / пора людей, і лети золотаві...*» (Г. Безкоровайний).

Зупинимось детальніше ще на одному поетичному фрагменті, у складі якого внутрішньоформна лексема – okazіоналізм.

⁵ В апозитивних okazіоналізмах прослідковується ущільнення теморемних блоків: рема, що виокремлює в темі нові додаткові деталі і тим самим обмежує, уточнює тему, з одного боку, конкретизує, деталізує маніфестовану інформацію, з іншого, – ускладнює формально-семантичну структуру єдиного, хоч і розчленованого поняття [Колоїз 2007: 26].

⁶ **Еліпсис** – «пропуск одного (кількох) з компонентів синтаксичної конструкції, стійкого словосполучення, слова, який легко домислюється, відновлюється у контексті або ситуації мовлення» [УМЕ 2004: 171].

⁷ **Автокомунікація** (інтрасуб'єктна квазікомунікація [Селіванова 1999: 134]) – «діалог автора з собою» [Селіванова 2008: 515], «спілкування «Его» адресанта зі своїм «Alter Ego»» [Бацевич 2004: 167], злиття суб'єкта і адресата мовлення [Безкровна 1988: 67]; суб'єкт одночасно є мовцем та адресатом, тобто є об'єктом щодо себе безпосередньо» [Селіванова 1999: 134].

У наведеному сегменті образ мовця певною мірою трансформовано: «Я» перетворюється на «Ти», яке відповідає позиції внутрішнього адресата. Можна сказати і так: комунікативна рамка «Я–Ти» виступає як варіант моделі «Я–Я», в якій актуалізовано діалогічну семантику шляхом транспозиції «Я→Ти». У такий спосіб створюється суб'єктна модель «Я–Ти»: обидва компоненти співвідносяться з однією і тією ж особою – і наратор веде внутрішній діалог із собою.

Поетичний відрізок «*як не святим, то святотатом / назве родина. І минеться / пора людей, і лети золотаві...*» демонструє внутрішню суперечність автора, його роздвоєність.

В оказіоналізмі *святотато*, на перший погляд, експліцитною внутрішньою формою є семи *свято + тато* – «такий, як свято», «веселий», «створює свято для сім'ї». Однак таке позитивне декодування наведеного референта не переконливе, про що свідчить контекст («...*І минеться / пора людей, і лети золотаві...*»), для дешифрування якого слід актуалізувати фонові знання⁸. При врахуванні такого семантичного пласта декодується ще один, вторинний смисл неолексеми *святотато* – «той, хто вчиняє святотатство» [ВТСУМ 2005: 1301], «словами, діями ображає церковну, релігійну святиню» [ССУМ 1999–2000: 606], зневажає, поганить що-небудь святе, високе, чинить блюзнірство [ССУМ 1999–2000: 76]). Очевидно, автор свідомо «зашифрував», евфемізував у формі оказіоналізму «істинну» (поетичну) етимологію, надаючи, таким чином, адресатові можливість самому вибрати з окресленої в тексті мовленнєвої ситуації, позначуваною лексемою з амбівалентним внутрішньоформним значенням, відповідний змістовий ракурс.

Авторські новотвори, спродуковані для впливу на реципієнта, апелюють до емоційної сфери і через неї – до розуму; їх використовують для, скажемо так, інтелектуального переконання або для переконання через інформування. У такому плані можна говорити (умовно) про **інтелектуально-комунікативну функцію**⁹ оказіоналізмів. Розглянемо декілька прикладів: «*А з хмаренятками у звишині / Хмарина-мама йде сумна...*», «*Приспало просо просеня...*», «*Без тебе, Дніпре, як і без тополі, / Що в серці моїм змалку тополить*» (М. Вінграновський); «*Будем хвильно хвилечку / В ставу гойдати...*», «*Снігурі снігували. / На сороку не зважали*», «*Хай гатить барабан, кларнить кларнет... / Пощо тобі той гам, як ти поет*» (А. Мойсієнко) та ін.

Аналіз виділених новотворів розпочнемо з розкриття їх внутрішніх форм як мотиваційних основ творчого використання вербальної одиниці. Так, ВФ лексем *хмаренятка*, *просеня*, *хвильно*, *тополить*, *снігували*, *кларнить* у контекстах чітко виражена (адресант подає логічне обґрунтування): *хмаренятка* ← *хмара* (у тексті – *хмарина-мама*, значить *хмаренятка* – «діти»), *просеня* ← *просо* (*просо* – «мати/батько», *просеня* – «дитина»)¹⁰, *хвильно* ← *хвильний* (у контексті – «*хвилечка*»), *тополить* ← *тополя*, *снігували* ← *снігурі*, *кларнить* ← *кларнет*¹¹. Внутрішні форми цих слів експлікують і «традиційне», усталене бачення референта у свідомості мовця, і незвичне, нове, сформоване поетичною уявою автора. Представлені новотвори, крім комунікативного-прагматичного ефекту, несуть високий заряд художньо-образної експресії, виступаючи «своєрідним каркасом експресивного простору тексту й виразником інтенцій автора» [Бойко 2005: 385], демонстрантом його індивідуального почерку.

Виділення наведених вище функцій оказіоналізмів – умовне, адже кожна з них виявляє експресивне навантаження слова (потужні стилістичні можливості неологічного матеріалу), тому цілком очевидно в досліджуваних текстах є **експресивна функція** авторських інотворень.

Оскільки більшість неонімацій в поетичній мові кінця ХХ – початку ХХІ століття – це вербалізований чуттєвий образ-уявлення, то головною метою таких утворень є вплив на читача. Вагомою в цьому плані виступає експресивна насиченість морфем (передусім суфіксів), які беруть участь у творенні авторських інновацій. Досить чітко відбито **експресивно-аксіологічне** нашарування в оказіональних утвореннях унаслідок приєднання афіксів із семами пестливості, зменшеності до лексем *брова*, *серце*, *скорбота*, *слово*, *світання*, *вишивання*, *сум*, *біль*, *доц*. Порівняймо: «*Аве, бровеня твоє підняте, – / На віки!*» (Б. Мозолевський); «*Гучно б'є серденятко твоє...*» (Д. Кремінь); «*у сумці несу / ксерокопії своїх щоденних скорботок*» (К. Калитко); «*Моя душе неговірлива! / Хоч словенятчко промов, / Щоб не терзався знов і знов / Огнем невідання*» (О. Яровий); «*Тремка зажура твоїх віч... / Навстріч мені тече, як ніч / І як світаннячко черлене...*», «*Зелений барвіночок / Гінке та веселе / Зелене вишиваннячко / До ніг йому стеле*», «*Втратив щось, чогось не наздогнав... / А надбав лиш повно сумовинячка...*» (А. Мойсієнко); «*Струмок моє боліннячко змиває...*» (М Турчин); «*Осінній день дощинками прокрапле...*» (В. Калашник) тощо. Як бачимо, експресивно-оцінний компонент значення, закодований у відповідних твірних основах і формантах, у досліджуваних текстах сприяє відображенню індивідуально-авторського світосприйняття, його ціннісних орієнтацій. Семантика представлених неолексем у

⁸ **Фонові знання** – сукупність відомостей культурно- і матеріально-історичного, географічного і прагматичного характеру, які передбачені носієм даної мови [Ахманова, Гюббенет 1977: 49].

⁹ Тобто функцію передачі логічного змісту.

¹⁰ Оказіональні субстантиви *хмаренятка*, *просеня* маніфестують значення недорослості, яке умотивоване контекстом.

¹¹ Індивідуально-авторські вербоніми (із контекстів – *тополя тополить*, *снігурі снігували*, *кларнить кларнет*) репрезентують «прямолінійну тавтологічність». Вони повторюють інформацію, закодовану в узуальних номінаціях предметності. Причому носії цієї інформації переводяться в іншу площину – до розряду представників процесуальної ознаки [Колоїз 2007: 15].

«ході художнього мовомислення не конститується, а переживається, що відбувається поза сферою комунікації, коли автор опиняється «наодинці» зі власними почуттями й відчуттями» [Бондаренко 2008: 42].

Адресант здійснює «декодування повідомленого номінатором, одержуючи інформацію не лише про об'єкт, а й про емоційний стан суб'єкта мовлення, який закладено в експресивному потенціалі лексеми» [Бойко 2002: 13]. Так, представлені у поетичних фрагментах неонайменування умовно можна окреслити як своєрідні концептуальні репрезентанти «радість життя», оскільки зрозумілим, явно вираженим є позитивний зміст наведених вище оказіональних денотатів. Порівняймо: *бровеня* (ВФ – сема *брова*), *серденьтко* (ВФ – сема *серце*), *словенятчко* (ВФ – сема *слово*), *світаннячко* (ВФ – сема *світання*), *вишиваннячко* (ВФ – сема *вишивання*), *дощинки* (ВФ – сема *дощ*), сприяють формуванню інформації зі знаком «+» і «вплетені» у семантичну канву тексту їх внутрішні форми¹². Оказіональні номеми *скорботки* (ВФ – сема *скорбота*), *сумовиннячко* (ВФ – сема *сум*), *боліннячко* (ВФ – сема *біль*) у поетичних контекстах також набувають позитивного забарвлення, хоча їхні внутрішні форми актуалізують узально-експресивний відтінок негативного плану¹³. Мотивуємо це тим, що наратор «сприймає та кваліфікує фрагменти концептуальної картини світу, пропускаючи їх крізь призму своїх почуттів та емоцій» [Бойко 2005: 395]. Так, наведені оказіональні утворення репрезентують насамперед внутрішній вияв світосприймання мовця, його власні оцінні орієнтири (негативне суб'єкт окреслює позитивно), порушуючи стереотипні уявлення реципієнта (в узусі закріплено: *скорбота*, *сум*, *біль* – антоніми до *радість*). Як бачимо, незвична конотація оказіоналізмів «пояснюється нестандартністю бачення автора, рівень індивідуальної («мовної») свідомості якого мотивує такі поетико-аксіологічні і внутрішньоформні чинники, які отримують своє оформлення саме у даному слові» [Голянич 1997: 145].

Матеріал нашого дослідження доводить, що оказіоналізми мають широкий діапазон **прагматичної дії**. Основна їх мета – привернути увагу реципієнта та стимулювати його до дешифрування певної інформації.

Так, прагматично маркованими є результати оказіональних дериваційних процесів, пов'язані з різними лексико-синтаксичними перетвореннями, коли формально однослівна номема поєднує синтаксичні словосполучення або речення (отримані в результаті злиття новотвори не завжди чітко диференціюються за частиномовною належністю). Творча фантазія адресанта створює номінативні знаки, які є «найадекватнішою» характеристикою певних ситуацій, предметів дійсності, осіб. Порівняймо: «*на наступний день я мовчати / мені і цього достатньо знаєш о знаєш / деденьмі! деденьмі куди я себе намагаюсь подіти?*» (Г. Ерде) (*де* + *день* + *мі*); «*Вони з'являються щохторазу / Просять допомогти щось зроби з сумкою / Радять сховати мені туфлі під стелею / І децю розповідають*» (О. Коцарев) (*що* + *хто* + *разу*); «*«Чортзнаюказнахто» – називається змучена помість / ката й чорта, що сплять у стодолі на чорній соломі»* (Г. Безкорвайний) (*Чортзна-* + *що* + *казна-* + *хто*); «*Інакше жити требамажельиво, / інакше жити нащосмакота»* (І. Козаченко) (*треба* + *на* + *мажельиво*, *на* + *що* + *смакота*); «*І час від часу проїздили електрички / Що на їхніх дахах / Незвичнонетривкі / Нетецотравки / Рум'янились / Квіти агрусу»* (О. Коцарев) (*незвично* + *нетривкі*, *не* + *те* + *що* + *травки*); «*Через місто, бруківкою, / Обережною сірою кішкою / Та-Що-Плаче іде... / Її назустріч, бруківкою, З чорно-білою хижкою плівкою / Я-Що-Бачу іду»* (І. Цілик) (*Та* + *Що* + *Плаче*, *Я* + *Що* + *Бачу*) тощо. Представлені авторські інновації насамперед привертають увагу своєю однослівно-багатокомпонентною структурою.

Утворені в такий спосіб оказіональні номеми забезпечують компресію (збільшення кількості інформації на одиницю плану вираження) вербальної комунікації загалом: «*Я звикла вже гратися в гру, / Дитячу гру: «ТАКІНІНЕКАЗАТИ / ЧОРНОГОЙБЛОГОНЕНАЗИВАТИ»»* (Т. Савченко). Як бачимо, адресант вдається до мовної гри на рівні графіки, продукуючи написання оказіоналізму великими літерами. Їх використання зумовлено потребою сфокусувати увагу читача на підтексті.

Так, індивідуально-авторська структура «*ТАКІНІНЕКАЗАТИ / ЧОРНОГОЙБЛОГОНЕНАЗИВАТИ*» у наведеному поетичному сегменті виступає назвою дитячої гри. Однак, якщо розділити її на окремі частини (*так* + *і* + *ні* + *не казати*, *чорного* + *й* + *білого* + *не називати*), то прочитуємо мікротекст – зміст правил гри.

Отже, оказіоналізми у поетичних текстах кінця ХХ – початку ХХІ століття, крім експресивно-стилістичних можливостей, реалізують свій комунікативно-прагматичний потенціал.

Індивідуально-авторські неологізми тісно пов'язані з таким феноменом, як внутрішня форма, що виступає центром семасіологічної характеристики слова, розкриває специфіку називання, зв'язок суб'єктивного й об'єктивного в акті номінації.

У поетичних текстах означеного періоду оказіоналізми виконують такі функції:

– **креативну** (задовольняють потребу митця в особистому і творчому самовираженні, відбивають переосмислене ним пізнання дійсності);

¹² Лексеми *брова*, *серце*, *слово*, *світання*, *вишивання*, *дощ* (на сучасному мовному зрізі мають нейтральну семантику), однак (залежно від приєднаних афіксів) можуть виражати позитивне чи негативне значення.

¹³ «*Скорбота...* Почуття, викликане глибокими переживаннями, стражданнями; печаль, сум...» [ВТССУМ 2005: 1335], «*Сум...* Невеселий, гнітючий настрій, спричинений горем, невдачею і т. ін.; смуток, журба...» [ВТССУМ 2005: 1413], «*Біль...* Відчуття фізичного страждання. // Своєрідний психофізіологічний стан людини, який проявляється в неприємному, гнітючому, інколи нестерпному відчутті. // Відчуття прикрасі, образи, смутку» [ВТССУМ 2005: 81]

– **імпресивну** (є результатами реальних вражень автора, отриманих у процесі інтерпретації ним дійсності);

– **комунікативну: автокомунікативну** (відображають внутрішній діалог автора з самим собою) та **інтелектуально-комунікативну** (апелюють до емоційної сфери адресата і через неї – до розуму, використовуються для переконання реального чи уявного співбесідника в чомусь);

– **експресивну**, зокрема **експресивно-аксіологічну** (ілюструють чуттєвий образ-уявлення, виражають ціннісні орієнтири мовця);

– **прагматичну** (привертають увагу реципієнта своєю однослівно-багатокомпонентною структурою та стимулюють його до дешифрування імпліцитної інформації).

Сказане дає підстави стверджувати, що в поетичних текстах кінця ХХ – початку ХХІ століття okazіоналізми – це одна із їх домінантних ознак.

Література

Ахманова, Гюббенет 1977: Ахманова, О. С., Гюббенет, И. В. «Вертикальный контекст» как филологическая проблема [Текст] / О. С. Ахманова, И. В. Гюббенет // Вопросы языкознания. – 1977. – № 3. – С. 47-54. – Бібліогр.: с. 54.

Бацевич 2004: Бацевич, Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики: Підручник [Текст] / Ф. С. Бацевич. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с. – (Альма-матер) – Бібліогр.: с. 304-317. – ISBN 966-580-172-4.

Безкровна 1988: Безкровна, І. О. Поетичний текст як комунікативний акт: типи адресатів [Текст] / І. О. Безкровна // Мовознавство. – 1988. – № 4-5. – С. 67-72. – Бібліогр.: с. 67-72.

Бойко 2002: Бойко, Н. І. Типи лексичної експресивності в українській літературній мові [Текст] / Н. І. Бойко // Мовознавство. – 2002. – № 2-3. – С. 10-21. – Бібліогр.: с. 10-20.

Бойко 2005: Бойко, Н. І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти: Монографія [Текст] / Н. І. Бойко. – Ніжин: ТОВ Видавництво «Аспект-Поліграф», 2005. – 552 с.

Бондаренко 2008: Бондаренко, А. І. Художній текст в інтерпретаційному вимірі: лінгвостилістичний аспект: Посібник [Текст] / Алла Бондаренко. – Ніжин: НДУ ім. М. В. Гоголя, 2008. – 226 с.

ВТССУМ 2005: Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) [Текст] / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с. – ISBN 966-569-013-2.

Вокальчук 1991: Вокальчук, Г. М. Okазіональні назви осіб в українській поезії 20 – 30-х років [Текст] / Г. М. Вокальчук // Українська мова і література в школі. – 1991. – № 8. – С. 79-81. – Бібліогр.: с. 80-81.

Герман 1998: Герман, В. В. Індивідуально-авторські неологізми як джерело мовної експресії [Текст] / В. В. Герман // Соціально-політичні та правові проблеми формування особистості і держави: Збірник наукових праць. – Хмельницький: ТУП, 1998. – С. 132-135. – Бібліогр.: с. 135.

Голянич 1997: Голянич, М. І. Внутрішня форма слова і художній текст: Монографія [Текст] / Марія Голянич. – Івано-Франківськ: Видавництво «Плай», 1997. – 180 с. – Бібліогр.: с. 163-174. – ISBN 966-550-062-7.

Жижома 2003: Жижома, О. О. Індивідуально-авторські новотвори в поетичному дискурсі 80 – 90-х років ХХ ст. [Текст]: автореф. дис... канд. філол. наук.: 10.02.01 / О. О. Жижома. – Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2003. – 18 с.

Колоїз 2007: Колоїз, Ж. В. Okазіональна деривація: теоретичний та функціонально-прагматичний аспекти [Текст]: автореф. дис... докт. філол. наук.: 10.02.01 / Ж. В. Колоїз. – Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – К., 2007. – 38 с.

Колоїз 2004: Колоїз, Ж. Okазіональні утворення в романі Уласа Самчука «Марія» [Текст] / Жанна Колоїз // Мандрівець. – 2004. – № 1. – С. 34-37. – Бібліогр.: с. 37.

Кривенко 1994: Кривенко, Б. Из жизни okazіонализмов [Текст] / Б. Кривенко // Русская речь. – 1994. – № 3. – С. 122-124. – Бібліогр.: с. 124.

Монастирецька 2009: Монастирецька, Г. Лінгвокреативний потенціал ірреально-модальних форм у науково-популярному тексті (на матеріалі праці І. Вихованця «У світі граматики») [Текст] / Ганна Монастирецька // Наукові записки. – Випуск 86. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – С. 212-218. – Бібліогр.: с. 218.

Селіванова 1999: Селіванова, О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) [Текст] / О. О. Селіванова. – К.: Вид-во Українського фітосоціоцентру, 1999. – 148 с. – Бібліогр.: с. 142-144.

Селіванова 2008: Селіванова, О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник [Текст] / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля. – К., 2008. – 712 с. – Бібліогр.: с. 542-545.

ССУМ 1999 – 2000: Словник синонімів української мови: В 2 т. [Текст] / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. – К.: Наук. думка, 1999 – 2000. – 1030 с. – (Словники України). – 5000 пр. – ISBN 966-00-0421-4. – Т. 1 (А – Н). – 1040. – ISBN 966-00-0422-2.

ССУМ 1999 – 2000: Словник синонімів української мови: В 2 т. [Текст] / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. – К.: Наук. думка, 1999 – 2000. – 960 с. – (Словники України). – 5000 пр. – ISBN 966-00-0421-4. – Т. 2 (О – Я). – 960. – ISBN 966-00-0423-0.

Рудь 2005: Рудь, О. Метафоричні прикметникові композити в українській поезії ХХ століття [Текст] / Ольга Рудь // *Культура слова*. – Випуск 65. – К., 2005. – С. 29-32.

Ткаченко 1998: Ткаченко, А. О. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства): Підручник [Текст] / Анатолій Ткаченко. – К.: Правда Ярославичів, 1998. – 448 с. – ISBN 966-95249-0-3.

Тогоева 2000: Тогоева, С. И. Психолінгвістические проблемы неологии [Текст] / С. И. Тогоева. – Тверь: ТГУ, 2000. – 155 с.

УМЕ 2004: Українська мова: Енциклопедія [Текст] / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. Бажана, 2004. – 824 с.: іл. – 5000 пр. – ISBN 966-7492-19-2.

Чабаненко 1984: Чабаненко, В. А. Теоретичні засади дослідження експресивних засобів української мови [Текст] / В. А. Чабаненко // *Мовознавство*. – 1984. – № 2. – С. 11-18. – Бібліогр.: с. 11-18.

Якимчук 1995: Якимчук Л. Поезія і проза: від лінгвістики до семіотики [Текст] / Л. Якимчук // *Слово і час*. – 1995. – № 4. – С. 66-71. – Бібліогр.: с. 71.

Статья посвящена окказионализмам как доминантным единицам поэтических текстов конца ХХ – начала ХХІ века, в частности обращено внимание на функциональную нагрузку неолексем, их коммуникативно-прагматический потенциал. Определено внутреннюю форму авторских номинаций.

Ключевые слова: внутренняя форма (ВФ), индивидуально-авторские лексемы, окказионализмы, коммуникативно-прагматический потенциал, поэтический текст.

The article is devoted to the occasional formations as the dominant units of poetic texts of the late ХХ – the early ХХІ century, in particular, it emphasizes the functional significance of neolexems and their communicative and pragmatic potential. The internal form of authors' nominations is defined.

Keywords: internal form (IF), individual and author lexemes, occasionalisms, communicative and pragmatic potential, poetic text.

Надійшла до редакції 8 вересня 2010 року.

Інна Сахарук

ББК Ш12=411.4*50

УДК 81'42(=11/8)

ТИПОЛОГІЯ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглянуто прецедентні феномени як один із виявів інтертекстуальності, з'ясовано їхні диференційні ознаки та функції. Проаналізовано класифікації прецедентних феноменів за такими критеріями: за ознакою словесного вираження / невираження, за можливістю / неможливістю реалізації у мовленні, за ступенем універсальності.

Ключові слова: прецедентний феномен, інтертекстуальність, прецедентне ім'я, прецедентна ситуація, прецедентне висловлення, прецедентний текст, когнітивна база.

Прецедентні феномени — один із виявів національної своєрідності мови, втілення взаємозв'язку умов існування народу, його культури, мови та ментальності.

На сьогодні вияви прецедентних феноменів є досить частотними у комунікації, що і визначає актуальність їх дослідження. Метою нашої роботи є спроба створення класифікації прецедентних феноменів, що функціонують у сучасному українському дискурсі. Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань: аналіз дефініцій прецедентних феноменів, з'ясування їх основних властивостей та функцій, визначення основних підходів до класифікації прецедентних феноменів, установлення взаємозв'язків між різними критеріями диференціації і виділеними на їх підставі типами прецедентних феноменів.

Теорія прецедентності запропонована і обґрунтована Ю. М. Карауловим, який до числа прецедентних феноменів зараховує різнотипні одиниці — лексеми, фразеологізми, речення, а також невербальні одиниці [Караулов 2006]. За його визначенням, прецедентними називаються тексти, «значущі для особистості в пізнавальному й емоційному відношенні, добре відомі і широкому оточенню цієї особистості, звернення до яких відновлюється неодноразово в дискурсі цієї мовної особистості» [Караулов 2006: 89].

Р. С. Чорновол-Ткаченко кваліфікує прецедентний феномен як складник лінгвокультурої компетентності мовця, основну передумову й учасника реалізації інтертекстуальності — фундаментального принципу сучасної культури постмодернізму [Чорновол-Ткаченко 2007: 4]. Термін «інтертекстуальність» був уведений до наукового вжитку в 1967 році теоретиком постструктуралізму Юлією Кристевой на позначення загальної властивості текстів, що виражається у наявності між ними зв'язків, завдяки яким тексти можуть у різний спосіб посилатися один на одного [Ильин 1996: 225].